

# انتخابات ارمنیان در دوره مشروطه<sup>(۱)</sup>

آندرانیک هویان

کارشناس رشته‌های باستانشناسی و تاریخ

### چکیده:

در نظامنامه انتخابات مجلس شورای ملی به ارمنیان، زرتشتیان و یهودیان اجازه انتخاب نماینده داده نشده بود. آنها در صدد چاره‌جویی برآمدند و نامه‌های متعددی به مجلس فرستادند. اندیشمندان و آزادیخواهان ارمنی به دلیل تلاش‌های قابل توجهی که در پیروزی مشروطیت از خود به خرج دادند خواستار احقاق حق خود بودند.

مجلس شورای ملی نوشتند. عرضحال زرتشتیان در مجلس قرائت شد و برخی از نمایندگان مجلس به پشتیبانی از آنان برخاستند و اجازه انتخاب یک نماینده به زرتشتیان داده شد و ارباب جمشید به نمایندگی از سوی زرتشتیان به مجلس شورای ملی راه یافت.<sup>(۲)</sup>

عریضه ارمنیان ایران در مجلس شورای ملی قرائت نگردید و تقاضای ارمنیان مسکوت ماند. و ارمنیان در دوره اول مجلس شورای ملی نماینده‌ای نداشتند.

مسئله‌ای که برای ایرانیان ارمنی بسیار اهمیت داشت آن بود که از روزگار سلطنت فتحعلی شاه قاجار ایرانیان ارمنی به مقام‌های بسیار

پس از صدور فرمان مشروطیت در ۱۴ جمادی‌الثانی سال ۱۳۲۴ هـ. ق. قانون انتخابات با سرعت تهیه شد و در روز ۲۳ رجب انتخابات آغاز گردید و در ۱۷ شعبان ۱۳۲۴ هـ. ق. دوره اول مجلس شورای ملی افتتاح شد. قانون اساسی در ۵۱ اصل تدوین شد و در تاریخ ۱۴ ذی‌قعدة همان سال به توشیح مظفرالدین شاه و امضای ولیعهد و نصرالله خان مشیرالدوله رسید.<sup>(۳)</sup>

یکی از مشکلاتی که در مورد انتخابات پیش آمده بود، به ارمنیان، زرتشتیان و یهودیان ایران اجازه انتخاب نماینده نداده بودند.<sup>(۴)</sup> ارمنیان و زرتشتیان در صدد چاره‌جویی برآمدند و نامه‌هایی به



جنگ مجاهدین ارامنه بیرم خان در شاه آباد نزدیک تهران  
(کتابخانه مجلس، ۲-۱۲/۶ ق)



حساس مملکتی منصوب شده بودند.

میرزا جان داود خان، ست خان آسد واد زادوربان (صدقی بیگ) نریمان خان قوام السلطنه، هوهانس خان ماسحیان مساعدالسلطنه، هوهانس خان آگچالیان منیع السلطنه و میرزا ملکم خان ناظم الدوله و تعدادی دیگر از ایرانیان ارمنی در وزارت خارجه ایران خدمت می کردند و حافظ منافع ایران زمین در کشورهای فرنگ بودند، مادروس خان امیرتومان از رجال سیاسی، فرهنگی و نظامی بود. سلیمان خان سهام الدوله امیرتومان والی لرستان و خوزستان و از فرماندهان ارتش ایران و جهانگیرخان وزیر صنایع، نخستین وزیر صنایع ایران زمین بودند.<sup>(۵)</sup>

ایرانیان ارمنی که به این سمت‌ها منصوب شده بودند در هنگام انتصاب آنان کسی مخالفت نکرد. لیکن برای انتخاب نماینده در مجلس شورای ملی بعضی‌ها به مخالفت برخاستند و مانع تحقق خواسته ارمنیان شدند.<sup>(۶)</sup>

در روزهای پایانی دوره اول مجلس شورای ملی به ایرانیان ارمنی اجازه انتخاب یک نماینده داده شد.

در سال ۱۳۲۰ هـ. ق. شمار ایرانیان ارمنی در حدود ۹۵ تا ۹۶ هزار نفر بود<sup>(۷)</sup> و در سال ۱۳۲۷ شمار ارمنیان تقریباً یکصد هزار نفر شده بود، از این رو ارمنیان جلفای اصفهان، تهران، سلماس، بندر بوشهر، بندر گز، تبریز، همدان، سلماس و سایر شهرها نامه‌هایی به مجلس شورای ملی نوشتند و تقاضا کردند به ایرانیان ارمنی اجازه انتخاب دو نماینده داده شود.

خلیفه اعظم اسحق، خلیفه ارمنیان جنوب ایران و هندوستان<sup>(۸)</sup> درباره انتخاب نماینده‌های ارمنیان در مجلس شورای ملی نامه‌ای به کمیسیون فوق‌العاده مجلس نوشت. در تاریخ ۲۲ رجب ۱۳۲۷ کمیسیون مزبور به نامه خلیفه اسحق پاسخ داد، در بخشی از نامه، از خدمات ایرانیان ارمنی تمجید شده و وعده دادند که پس از انعقاد و تصویب پارلمان خواسته ارمنیان برآورده خواهد شد در متن نامه کمیسیون فوق‌العاده به خلیفه اسحق چنین نوشته شده است:

### متن سند شماره ۱

۲۳ رجب ۱۳۲۷، نمره ۱۱۳

به خلیفه اسحق خلیفه اعظم کل ارمنه ایران و هندوستان -مراسله شریفه به ملاحظه کمیسیون فوق‌العاده رسیده و از محتویات آن که دایر بر صفا و خلوص مسلک ملت ارمنه بود اطلاع و خوشوقتی حاصل آمد اظهارات آن جناب عمده الروحانیین در این باره معتضد اولیاء امور و مورد تحسین و تمجید است و بدیهی است که قدر زحمات ملت ارمنه و خدماتی که در این موقع هرگز فراموش و مجهول نخواهد بود و کمال سعی به عمل خواهد آمد که در قبل مسئول آنها کوتاهی و مضایقه نشود ولی به طوری که البته استحضار دارید هیئتی که قانون انتخابات را نوشته فعلاً منحل و منفصل شده و قبل از انعقاد پارلمان هیئت قانون‌گذاری در میان نخواهد بود و تغییر قانون گذشته امکان نخواهد داشت، در این صورت عجلتاً خواهید فرمود که ملت ارمنه در تعیین

یک نفر وکیل که مقرر شده تأخیر ننمایند انشاءالله نظر به خدماتی که از ارمنه در راه مشروطیت و آزادی ملت دیده شد بعد از انعقاد پارلمان ابتدائاً همین مذاکره پیشنهاد شده و با تصویب پارلمان قراری که مستلزم اداء حقوق ملت ارمنه باشد داده خواهد شد [ناخوانا] زحمت نمیدهد.

ارمنیان رشت نیز به کمیسیون فوق‌العاده نامه نوشتند و تقاضای دیگر ارمنیان را درباره انتخاب نماینده مجلس مطرح ساختند. کمیسیون فوق‌العاده در ۲۳ رجب ۱۳۲۷ به نامه ارمنیان رشت پاسخ داد، ضمن اظهار خوشوقتی از خدمات ارمنیان در مشروطیت، اتخاذ تصمیم برای انتخاب دو نماینده را به انعقاد پارلمان موکول کرد و از ارمنیان رشت خواست در انتخاب یک نفر نماینده که مورد تأیید قرار گرفته است تأخیر نکنند.

### متن سند شماره ۲

رشت ۲۳ رجب ۱۳۲۷، نمره ۱۳۶

سواد تلگراف کمیسیون به هیئت ارمنه رشت -تلگرافی را که نموده بودید ملاحظه نموده اینک با نهایت خوشوقتی که از خدمات ملت ارمنه در حق مشروطیت و آزادی ملت مشهود است زحمت اظهار میدهیم که در انجام مقصود ارمنه کمال مساعدت خواهد شد ولی به طوری که می‌دانید هیئت قانونی که این انتخابات سابق فعلاً منقضی شده و تا پارلمان منعقد نشود تصرفی در مواد مقرر آن نمی‌توان کرد عجلتاً در تعیین همان یک نفر وکیل که در قانون انتخابات برای ملت ارمنه منظور شده تأخیر ننمائید نظر به خدمات ارمنه که در این موقع کرده‌اند به محض انعقاد پارلمان اول همین مسئله پیشنهاد و مطرح مذاکره شده انشاءالله قراری که مستلزم ادای حقوق ارمنه باشد داده خواهد شد.

ارمنیان سلماس و سایر شهرهای آذربایجان مرتباً به انجمن ایالتی آذربایجان درباره انتخاب نماینده ارمنیان در مجلس شورای ملی نامه می‌نوشتند. انجمن ایالتی آذربایجان در تاریخ ۸ شعبان ۱۳۲۷ درباره درخواست ارمنیان به تقی‌زاده تلگرافی مخابره و کسب تکلیف کردند. متن تلگراف چنین است:

### متن سند شماره ۳

از تبریز به طهران، اداره تلگرافی دولت علیه ایران، نمره ۹ توسط جناب مستطاب آقای تقی‌زاده دامت برکاته مقام مجلس مقدس عالی چند روز قبل تلگرافی در خصوص اظهارات ارمنه راجعه به امر انتخابات به کمیسیون فوق‌العاده مخابره نموده تاکنون جواب نرسیده و همه روز از سلماس و سایر نقاط کتبا و تلگرافاً و مصراً اظهار می‌دارند که در انتخابات انجمن ایالتی و ولایتی حق انتخاب به آنها داده شود در کلیه تکلیف مشخص است که از کلیه ارمنه ساکنین ایران فقط یک نفر حق نمایندگی در پارلمان خواهد داشت ولی در انتخاب انجمن ایالتی و ولایتی حدودی معین نشده است تکلیف این مسئله را به اقتضای این وقت معین و اعلام فرمایند تا جواب متقنع داده شود همچنین جماعت



ارامنه تبریز هم متمنی شرکت به انتخاب انجمن ایالتی هستند. انجمن ایالتی، ۸ شعبان المعظم سنه ۱۳۲۷

خلیفه ساهاک (اسحق) خلیفه ارمنیان ایران و هندوستان در پنجم ذی قعدة ۱۳۲۷ مجدداً تلگرافی به هیئت وزرا مخابره و تقاضای بذل توجه به عریضه ارمنیان کرد.

**متن سند شماره ۴**

وزارت داخله، سواد تلگراف خلیفه ساهاک، ۵ ذی قعدة از اصفهان به طهران به توسط انجمن ارامنه به مقام منبع هیئت وزرا مستدعی است تحقیق تام به عرایض انجمن ارامنه طهران مبذول فرمایند چون عقیده تمام ارامنه ایران همین است. سواد مطابق اصل است.

[امضا]

انجمن اتحادیه ارمنیان طهران در روز ۴ ذیحجه ۱۳۲۷ طی عریضه‌ای از وکلای مجلس شورای ملی تقاضا کرد که ارمنیان ایران تساوی حقوق با سایر هم‌میهنان ایرانی خود داشته باشند و چون تعداد ارمنیان ایران متجاوز از یکصد هزار نفر است اجازه انتخاب سه وکیل به ارمنیان داده شود. متن نامه اتحادیه ارمنیان تهران به شرح زیر است:

**متن سند شماره ۵**

انجمن اتحادیه ارامنه، در مدرسه ارامنه حسن آباد، طهران ۴ شهر ذی الحجة الحرام سنه ۱۳۲۷ حضور مبارک وکلای محترم مجلس شورای ملی شیدالله ارکانه - در مسئله وکلای ارامنه برای عضویت مجلس شورای ملی خاطر محترم عموم آقایان وکلا کاملاً مستحضر است که چندی قبل به دفعات در باب وکلای خود به کمیسیون انتخابات و به کمیسیون فوق العاده و به هیئت مدیره اظهار نمودند جواب قطعی در این مسئله موقوف به افتتاح مجلس شورای ملی شیدالله ارکانه گردید تاکنون تمام ارامنه ایران در انتظار جواب مساعد بوده و هستند این اوقات ارامنه سایر نقاط اتصالاً از هر طرف کتباً و تلگرافاً از انجمن ارامنه طهران جناب جواب این مسئله را استفسار مینمایند و انجمن ارامنه طهران تاکنون نتوانسته است جواب شافی به آنها بدهد لهذا این انجمن در ضمن این یادداشت با کمال احترام از حضور مبارک آن آقایان استدعا مینماید که در این بابت جواب قطعی از طرف مجلس شورای ملی مرحمت شود که به ولایات هم اخطار کرده ضمناً خواطر مبارک آقایان را مستحضر مینماید که عمده مقصود تمام ارامنه ایران فقط در تساوی حقوق انتخابیه بوده و هست یعنی با تمام ایرانیان در انتخابات رای داده انتخاب نمایند و منتخب شوند و حال آنکه قانون انتخابات سایر ملل ایرانیه را از این حق مساوات محروم داشته است و چون عده نفوس ارامنه ایران از یکصد هزار متجاوز است و در ولایات هم

به طوری تقسیم شده‌اند که ابتدا ممکن نیست کمتر از سه نفر وکیل به مجلس شورای ملی بفرستند و تقسیم آنها به قرار ذیل خواهد بود:

ارامنه

طهران قزوین خرقان گیلان مازندران استرآباد خراسان (یک نفر)

ارامنه

اصفهان عراق شیراز و بنادر خلیج فارس (یک نفر)

ارامنه

آذربایجان

(یک نفر)

بنا به این ملاحظات فوق انجمن ارامنه طهران و تمام ارامنه ایران با کمال امیدواری منتظر هستند، که مجلس شورای ملی استدعای ملتی که تماماً در وطن خواهی و ایران دوستی تاکنون امتحانات خود را به خوبی داده‌اند پذیرفته بیش از پیش مایه امیدواری و استظفار الهی گردد پاینده باد مساوات و عدالت

منشی میروپ، مدیر دکتر استپانیاس

تصویر سند شماره ۵

Handwritten document with a large decorative seal in the center. The seal contains the text: 'انجمن ارامنه ایران' (Armenian Union of Iran), 'مجلس شورای ملی ایران' (Iranian National Assembly), 'طهران' (Tehran), and 'شماره ۱۳۲۷' (Number 1327). The document contains several lines of handwritten Persian text, including a header with the number '۳۸' and the word 'ایالتی' (Provincial). The text discusses the rights of Armenians in Iran and the formation of a national assembly. There are several signatures and dates at the bottom, including '۱۳۲۷' and '۸ شعبان'.

۳۸  
ایالتی

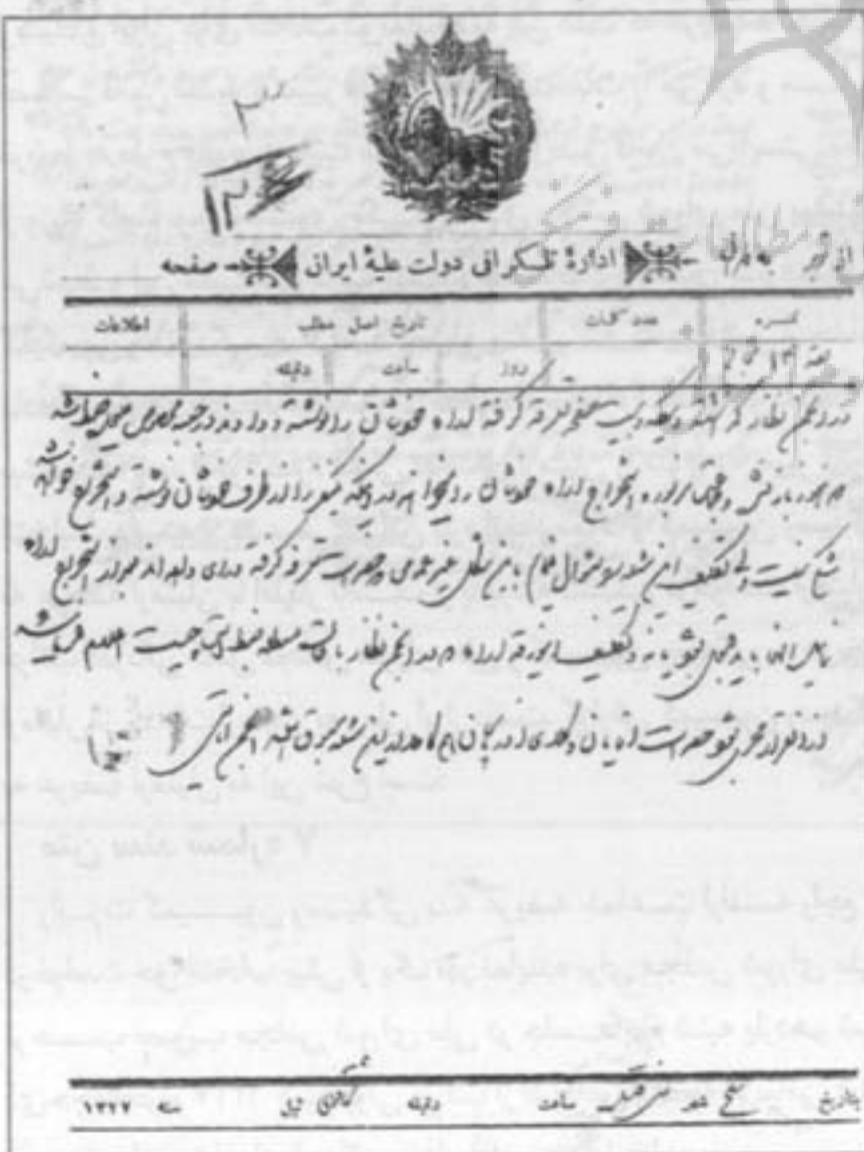


ارمنیان آذربایجان تقاضای عضویت در انجمن های ایالتی را داشتند. انجمن ایالتی آذربایجان تلگرافی به مستشارالدوله در تاریخ پنجم ذی قعدة ۱۳۲۷ مخابره کرد و تقاضای ارمنیان آذربایجان را مطرح ساخت و بیان کرد که ارمنیان آذربایجان آراء خود را در جعبه مخصوص ضبط کرده و آراء را استخراج نمی کنند و برای نماینده انتخاب شده کسب تکلیف کرد. متن تلگراف انجمن ایالتی آذربایجان چنین است:  
متن سند شماره ۶

از تبریز به طهران، اداره تلگرافی دولت علیه ایران، نمره ۱۴ توسط جناب مستطاب اجل اکرم آقای مستشارالدوله دام اقباله مقام مقدس دارالشورای کبری شیدالله تعالی ارکانه مسئله حق اشتراک جماعت ارمنه را کرازا با کمیسیون عالی و بعضی از مقامات لازمه به موقع مذاکره گذاشته شده و به واسطه در انتخابات سابق جماعت مزبوره داخل در این امر نبوده و در انتخابات دوره اخیر مصراً درخواست مشارکت را می نمودند مراتب را به هیئت مدیره رسانیده و تلگرافی در دهم شعبان ۱۳۲۷ به این مضمون مرقوم فرموده بودند که محض اطلاع عیناً درج می نمایم انجمن ایالتی آذربایجان تلگرافی که محتوی بر اظهارات انجمن ولایتی سلماس کرده بودند ملاحظه شد به طوری که در قانون انجمن های ایالتی و ولایتی متصور است ترتیب انتخابات طبقاتی نخواهد بود و باید انتخابات عمومی باشد در این صورت باید مسلمان ها و ارمنه متفقاً وکیل معین نمایند ولی برای این که گفتگویی

در این جزئی اسباب اشتغال نشده و موجبات تأخیر کار را فراهم ننماید و به اقتضای بعضی مصالح انجمن ایالتی می تواند به یک ترتیبی که نقض معنی در قانون نشده باشد استثناء یک نفر نماینده از ارمنه قبول نماید ولی باید دانست که این اجازه موقتی است و بعدها باید به قاعده انتخاب عمومی به اکثریت تعداد نفوس متفقاً با مسلمان ها یک نفر وکیل انتخاب نمایند اگر اتفاقاً کسی از ارمنه انتخاب شد بپذیرند والا فعلاً هیئت مدیره موقتی بنابراین تلگراف در زمان انتخاب نمایندگان انجمن ایالتی همین قرار اختیار موقتی به طور اشتراک عمومی در تبریز به جماعت ارمنه از انجمن نظار داده شد که آمده تعرفه بگیرند ارمنه در دوره اخیر مدت انتخاب دو نفر از طرف خودشان نماینده در انجمن نظار گذاشته و یکصد و بیست صفحه تعرفه گرفته آراء خودشان را نوشته و دادند در جعبه مخصوص علیحده ضبط شد که هنوز باز نشده و جماعت مزبوره استخراج آراء خودشان را می خواهند در این که یک نفر را از طرف خودشان نوشته و استخراج خواهد شد شکی نیست ولی تکلیف این مسئله را سؤال می نمایم به این شکل غیر عمومی که حضرات تعرفه گرفته و رأی داده اند بعد از استخراج آرا نماینده آنها باید قبول شود یا نه و تکلیف این ورقه آرا که در انجمن نظار با حالت معطله ضبط است چیست اعلام فرمائید از آن قرار مجری شود حضرات آقایان وکلای آذربایجان هم کاملاً از این مسئله مسبوق هستند انجمن ایالتی،  
ذی قعدة ۱۳۲۷

تصویر سند شماره ۶



۳۹  
سازمان اسناد و کتابخانه ملی



محمدعلی شاه قاجار چون به سلطنت رسید با مشروطیت به مخالفت پرداخت و در روز ۲۲ جمادی الاول ۱۳۲۶ هـ. ق. به دستور او لیاخوف روس رئیس قزاقخانه، مجلس شورای ملی را به توپ بست و مجلس تعطیل شد.<sup>(۹)</sup>

در مبارزات مشروطه خواهان با نیروهای محمدعلی شاه، فدائیان ارمنی به فرماندهی پیرم خان شرکت داشتند و در برقراری نظام مشروطه فداکاری و از خودگذشتگی بسیار نشان دادند و درصد بالای جان باختگان در راه استقرار مشروطیت را تقدیم ملت ایران کردند. سرانجام مشروطه خواهان تهران را به تصرف درآوردند و محمدعلی شاه روز جمعه ۲۷ جمادی الاخر ۱۳۲۷ هـ. ق. به سفارت روسیه تزاری پناهنده شد<sup>(۱۰)</sup> و نظام مشروطه مجدداً برقرار گردید.

ارمنیان بر این باور بودند که به پاس فداکاری های ارمنیان در جنگ های مشروطیت و با توجه به جمعیت یکصد هزار نفری ارمنیان به آنان اجازه انتخاب دو نماینده داده خواهد شد.

با بازگشایی مجلس شورای ملی ارمنیان سراسر ایران زمین برای انتخاب دو نماینده عریضه ها به مجلس شورای ملی نوشتند. برای رسیدگی به درخواست های مکرر ارمنیان ایران، مجلس شورای ملی تصویب کرد کمیسیونی مرکب از ۶ نفر از نمایندگان مجلس شورای ملی به عریضه ها رسیدگی کند.

کمیسیون رسیدگی به عریضه ارمنیان در روز شنبه یازدهم ذی حجه ۱۳۲۷ تشکیل جلسه داد پس از انجام انتخابات هیئت رئیسه، کمیسیون آغاز به کار کرد پس از بحث در جلسات مختلف در روز یکشنبه چهارم محرم ۱۳۲۸ گزارشی تهیه و تقدیم مجلس شورای ملی کرد. درباره تقاضای ارمنیان ایران برای انتخاب دو نماینده به این علت که عریضه ها تقاضای تصویب قانون جدید و تغییر در مواد قانون انتخابات را می کرد و مسایل مربوط به طرح قانونی رعایت نشده و ضمناً طبق قانون می بایستی یکی از وزراء کابینه و یا از سوی یکی از وکلای مجلس شورای ملی پیشنهاد می شد و این مسائل رعایت نشده بود تقاضای ارمنیان پذیرفته نشد. کمیسیون رسیدگی به عریضه ارمنیان متذکر شد که در قانون انتخابات ماده قانونی که بتوان براساس آن به ارمنیان اجازه انتخاب دو نماینده یا بیشتر داده شود وجود ندارد قبولی تقاضای ارمنیان را منوط به تغییر قانون انتخابات دانسته و تصمیمی در این باره اتخاذ نکرد. و کمیسیون رسیدگی به عریضه ارمنیان با اظهار تأسف از پذیرفته نشدن درخواست ارمنیان، مراتب قدردانی کامل مجلس شورای ملی و کمیسیون رسیدگی به عریضه ارمنیان از خدمات ارمنیان به وطن ابراز داشت. گزارش کمیسیون رسیدگی به عریضه ارمنیان به این شرح است:

### متن سند شماره ۷

راپرت کمیسیون رسیدگی به عریضه جماعت ارامنه راجع به درخواست حق انتخاب بیش از یک نفر نماینده برای مجلس شورای ملی، برحسب تصویب مجلس شورای ملی در جلسه یوم شنبه یازدهم شهر ذی حجه الحرام ۱۳۲۷ کمیسیونی مرکب از اشخاص مفصله الاسامی ذیل: آقای تقی زاده، شاهزاده اسدالله میرزا، آقای حسنعلیخان، میرزا محمدعلیخان تربیت، متین السلطنه میرزا اسدالله خان کردستانی

برای رسیدگی به عریضه که از طرف جماعت ارامنه پیشنهاد شده بود منتخب شده دو ساعت به ظهر مانده یوم یکشنبه دوازدهم شهر ذیحجه الحرام حاضر شده ابتدا تا به تعیین رئیس و منشی و مخبر شروع کرده آقای تقی زاده باکثرت به سمت ریاست میرزا اسدالله خان برای انشاء و شاهزاده اسدالله میرزا برای مخبری منتخب شدند پس از آن در این موضوع مذاکرات بعمل آمد.

نخست چیزی که جالب دقت نظر کمیسیون شد این بود که در طریقه پیشنهاد این عریضه که متضمن تقاضای ایجاد قانون جدیدی و تغییر در مواد قانون فعلی انتخابات است مواد ۹۲ و ۳۳ از فصول چهارم و پنجم نظامنامه داخلی (راجع به مراسم لایحه یا طرح قانونی) رعایت نشده باین معنی که نه از طرف وزیر پیشنهاد شده و نه یکی از نمایندگان تقدیم کرده بود به این جهت کمیسیون نمی توانست ملاحظات خود را در آن باب بر روی اساس و ترتیب قانونی بگذارد معیناً چون مجلس آن را اهمیت داده به کمیسیون رجوع نموده لازم می آید جوابی نوشته شود بنابراین در این باب شروع به مباحثات نموده پس از این که اعضای کمیسیون در چندین جلسه متوالی در مضمون عریضه و مطالبات صاحبان آن مطالعات و مباحثات لازمه نمودند بالاخره متفق الآراء در جلسه اخیر که روز یکشنبه چهارم شهر محرم الحرام ۱۳۲۸ منعقد شد راپرت ذیل را به مجلس تقدیم می نمایند.

اولاً - در قانون انتخابات ماده که بتواند حق قانونی به تقاضای دو نماینده یا بیشتر به جماعت ارامنه بدهد موجود نیست و بعلاوه بالصراحه عده نماینده آن جماعت را به یک نفر اختصاص داده اعم از این که عده نفوس آنها بالغ بر صد هزار یا بیشتر باشد و اگر فرض شود که در قانون انتخابات به هر یکصد هزار نفر از اهالی حق انتخاب یک نفر نماینده داده شده است چنین چیزی وجود ندارد فقط ماده دوم تقسیم نمایندگان را متناسب به جمعیت تخمینی ولایات و اهمیت محلی کرده و از طرف دیگر ماده بیست و چهارم پنج ایل عمده را مستثنی داشته به هر یک حق انتخاب بیش از یک نماینده نمی دهد.

و در جدول تقسیم نمایندگان که ضمیمه قانون انتخابات است ملل متنوعه را صراحتاً از این قاعده مستثنی داشته عده نمایندگان آنها را به یک نفر محدود می کند نتیجه آن که قبولی تقاضای جماعت ارامنه منوط به تغییر قانون فعلی انتخابات خواهد بود.

ثانیاً - کمیسیون در صلاحیت تغییر قانون انتخابات مذاکره و مذاکره نموده نظر به خیلی از ملاحظات و نواقصی که در بعضی از مواد آن قانون مشاهده می شود کمیسیون اساساً تصدیق می نماید که مسئله جرح و تعدیل این قوانین در اموری است که در این دوره تقنینیه حاضر باید حل شود و پیش از انتخابات آتی باید مجلس حاضر به این امر مهم اشتغال نماید لکن نظر به کثرت محظورات و تقاضاهایی که در این باب وارد شده و می شود و نظر به آن که متزلزل ساختن و دست زدن به نظامنامه که برای این دوره تقریباً به آرای عمومی ملت ایران تصویب شده و صورت قانونی پیدا کرده و هنوز قریب نصف نمایندگان که باید به موجب آن انتخاب شوند جمع نشده اند و همچنین نظر به این که ایجاد قانون در مقابل تقاضا و در مورد پیش آمدها خارج از ترتیب است و بالاخره به ملاحظه این که تغییر یک ماده تنها برای جواب یک عریضه علاوه بر این که خلاف ترتیب









شیدالله ارکانه بگذرد لهذا نقداً اکتفا به یک نفر نماینده ننموده موظف به انتخاب نیستیم مستدعی است مراتب را عیناً به وزارت جلیلیه داخلی اطلاع دهند. سواد مطابق اصل است، [امضا]

ارمنیان آذربایجان یوسف میرزا یانس را بالاخره به نمایندگی در مجلس شورای ملی انتخاب کردند ولی اعتبارنامه یوسف میرزا یانس تصدیق و امضای ایالت آذربایجان را نداشت.

مجلس شورای ملی در تاریخ ۲۱ شوال ۱۳۲۸ هـ. ق. نامه‌ای به وزارت داخله نوشت که فوراً به ایالت آذربایجان تلگرافی برای تصدیق اعتبارنامه یوسف میرزا یانس مخابره کند و پاسخ را به فوریت بفرستند.

#### متن سند شماره ۱۰

مجلس شورای ملی، نمره کتاب ثبت ۹۰۳۸، کارتن ۳ دوسیه ۱۱، ضمیمه ۱، فوری است، بتاريخ ۲۱ شهر شوال سنه ۱۳۲۸

وزارت جلیلیه داخله - اعتبارنامه یوسف میرزا یانس نماینده ارامنه آذربایجان در شعبه مرجوعه مطرح مذاکره و چون تصدیق و امضای ایالت آذربایجان را نداشت بلا نتیجه ماند لازم است از طرف آنوزارت جلیلیه فوراً بایالت آذربایجان تلگرافی مخابره شود که تصدیق اعتبارنامه مذکور را بفوریت تلگرافاً اعلام دارند که چون اینکار خیلی طول کشیده زودتر انجام شود، [امضا]

روز سه‌شنبه دوازدهم و پنج‌شنبه چهاردهم ماه ذی‌قعدة شعبه اول انتخابات به ریاست فاتح‌الملک تشکیل جلسه داد. اعتبارنامه یوسف میرزا یانس که مورد تأیید و تصدیق انجمن نظار مرکزی آذربایجان قرار گرفته و ارسال کرده بودند ملاحظه شد ولی ارمنیان اصفهان و برخی دیگر از شهرها با توجه به نامه انجمن ارمنیان تهران که تقاضا کرده بودند به ارمنیان ایران اجازه انتخاب بیش از یک نماینده داده شود و پذیرفته نشده بود از شرکت در

دایره انتخابات وزارت کشور در ۱۶ ماه رمضان ۱۳۲۸ نامه ارمنیان همدان به حکومت همدان را برای استحضار مجلس شورای ملی فرستاد ارمنیان همدان اعلام کرده بودند که چون به ارمنیان ایران فقط اجازه انتخاب یک نفر وکیل داده شده است آنان از شرکت در انتخابات خودداری کرده و انتخاب وکیل ارمنیان را به عهده تعویق گذاشته‌اند.

#### متن سند شماره ۸

وزارت داخله، دایره انتخابات، مورخه ۱۶ شهر رمضان ۱۳۲۸، نمره ۲۵۸۴/۲۸۸۵۰

مقام منبع مجلس مقدس شورای ملی شیدالله ارکانه - در باب انتخاب نماینده ارامنه، ارامنه ساکنین همدان شرحی به حکومت ... اظهار داشته اند که سواد آن را برای استحضار مجلس مقدس لفا ایفاد داشت. از طرف وزیر داخله، [امضا]

وزارت داخله طی نامه‌ای مراتب را به سردار ناصر حکمران همدان منعکس کرد.

#### متن سند شماره ۹

وزارت داخله، سواد شرحی که ارامنه همدان در باب نماینده خودشان به حکومت آنجا نوشته‌اند، مورخه غره رمضان ۱۳۲۸

خدمت ذیشرافت حضرت مستطاب اجل اکرم آقای سردار ناصر حکمران زید شوکته - به شرف عرض حضور مبارک می‌رساند جناب اعزازالسلطان سواد دستخط تلگرافی وزارت جلیلیه داخله مدظله را که راجع به انتخاب وکیل ارامنه بود از طرف حقیر به این جماعت ارائه دادند چون مدتی است به واسطه تغییر بیاض آن ماده نظامنامه انتخابات که کلیه ارامنه ایران باید یک نفر نماینده داشته باشند تمام جماعت ارامنه ایران انتخاب وکیل خود را تاکنون به عهده تعویق گذاشتند تا این که به موجب عدل و قانون مساوات تعداد کافی وکیل ارامنه از طرف مجلس دارالشورای ملی



انتخابات خودداری کردند.

متن سند شماره ۱۱

شعبه اول در تاریخ سه شنبه دوازدهم و پنجشنبه چهاردهم شهر ذی قعدة سه ساعت به غروب مانده در تحت ریاست آقای فاتح الملک منعقد و در خصوص نماینده ارمنه یوسف خان میرزا یانس به موجب یک طغرا اعتبارنامه تاریخ آوریل ۱۹۱۰ [۱۳۲۸ هـ. ق] که از آذربایجان رسیده بود و حاوی امضای انجمن نظار مرکزی آذربایجان بوده و تصدیق این اعتبارنامه به موجب ورقه علیحده تاریخ ۲۱ جمادی دوم ۱۳۲۸ از ایالت آذربایجان نیز ملاحظه شد مذاکرات زیادی به عمل آمد

معلوم شد که هنگام انتخابات دوره اول به تمام ارمنه ایران از طرف انجمن نظار مرکزی ارمنه آذربایجان و خلیفه کل اخطار شده که در انتخاب یک نفر وکیل ارمنه شرکت نمایند ولی ارمنه اصفهان و بعضی بلاد امتناع از شرکت در انتخابات نموده اند و رجوع نموده اند به رای انجمن ارمنه طهران و انجمن ارمنه طهران به نظامنامه انتخابات ایراد نموده که بایستی بکل ارمنه ایران حق انتخاب دو نفر نماینده داده شود ولی چون تغییر نظامنامه در این موقع غیرممکن بود که تمام انتخابات بهم می خورد و اسباب شکایت عامه می گردید لهذا شعبه اول نماینده گی یوسف خان میرزا یانس را تصویب و تصدیق می نماید در خصوص یک نفر دیگر نماینده ارمنه بسته به رای مجلس مقدس است.

تصویر سند شماره ۹



وزارت داخله

سواد

مورخه

نمره

شماره ۱۳۲۸  
تاریخ ۲۱ جمادی دوم ۱۳۲۸  
موضوع تصدیق اعتبارنامه یوسف خان میرزا یانس  
مقام وزارت داخله

تصویر سند شماره ۱۱

شعبه اول در تاریخ سه شنبه دوازدهم و پنجشنبه چهاردهم شهر ذی قعدة سه ساعت به غروب مانده در تحت ریاست آقای فاتح الملک منعقد و در خصوص نماینده ارمنه یوسف خان میرزا یانس به موجب یک طغرا اعتبارنامه تاریخ آوریل ۱۹۱۰ [۱۳۲۸ هـ. ق] که از آذربایجان رسیده بود و حاوی امضای انجمن نظار مرکزی آذربایجان بوده و تصدیق این اعتبارنامه به موجب ورقه علیحده تاریخ ۲۱ جمادی دوم ۱۳۲۸ از ایالت آذربایجان نیز ملاحظه شد مذاکرات زیادی به عمل آمد

تصویر سند شماره ۱۰



مجلس شورای ملی

تاریخ ۲۱ جمادی دوم ۱۳۲۸

نمره کتابت	۹۰۳۸
تاریخ	۱۱
نمره ای قبال	
صوبه	۱

تصویر سند شماره ۱۰  
موضوع تصدیق اعتبارنامه یوسف خان میرزا یانس  
مقام مجلس شورای ملی

(۱۴)



شمال ایران زمین واقع شده و یوسف میرزا یانس نماینده ارمنیان شمال ایران در مجلس شورای ملی بوده است.

تلاش ارمنیان برای داشتن دو نماینده در مجلس شورای ملی بی نتیجه ماند، ارمنیان فقط اجازه انتخاب یک نماینده داشتند، ارمنیان آذربایجان « یوسف خان میرزا یانس » را به نمایندگی در مجلس شورای ملی انتخاب کردند، ولی یوسف میرزا یانس از شرکت در جلسات مجلس شورای ملی خودداری کرد، وزارت داخله طی نامه‌ای به مجلس شورای ملی اعلام کرد که یوسف میرزا یانس مدت شش ماه است در جلسات مجلس شرکت نمی‌کند و علت آن مشخص نیست و تقاضای بذل توجه دارد. در نامه وزارت داخله به مجلس شورای ملی چنین نوشته شده است.

#### متن سند شماره ۱۴

وزارت داخله، سواد از طرف منتخبین انجمن آرامنه آذربایجان، مورخه ۱۶ میزان ۱۳۲۸

توسط وزارت جلیله داخله به مقام منبع دارالشورای کبری کویبه یوسف میرزا یانس متجاوز از شش ماه است که ملت آرامنه آذربایجان حسب المقررات دارالخلافه و به موجب تبلیغ ایالت آذربایجان برای داشتن نماینده در مجلس مقدسه ملی و کیلی انتخاب نموده از قرار اطلاعات حاصله معلوم می‌شود که نماینده ما یوسف میرزا یانس تا حال در جلسات مجلس مقدس ملی حاضر نبوده علت عدم حضور نماینده در جلسات دارالشورای کبری تاکنون بر ما پوشیده است مستدعی و خواهانیم که این نامحرومی در تاریخ بذل مرحمت و اقدامی در این باب بشود که مایه مزید تشکرات صادقانه این ملت در مقابل حسن توجهات عالیه آن مقام منبع است که این توجه اسباب افتخار دائمی این ملت خواهد بود. سواد مطابق اصل است. [امضا]

در دوره سوم مجلس شورای ملی یوسف خان میرزا یانس از سوی ارمنیان به نمایندگی مجلس شورای ملی انتخاب شد ولی در جلسات مجلس شرکت نکرد. در دوره چهارم مجلس شورای ملی نماینده ارمنیان یوسف خان میرزا یانس بود در این دوره مجلس شورای ملی یک نفر بر تعداد نمایندگان ارمنیان افزود و نمایندگان به دو نفر رسیدند.

در دوره پنجم مجلس شورای ملی دکتر الکساندر آقایان از مبارزان مشروطیت که تحصیلاتش را در کشور سوئیس به پایان رسانده بود از سوی ارمنیان شمال ایران و سهراب خان ساگینیان از سوی ارمنیان جنوب انتخاب شدند. از آن پس ارمنیان ایران دو نماینده در مجلس شورای ملی داشتند.

مجلس شورای ملی در تاریخ ۲۴ ذی‌قعدة ۱۳۲۸ هـ. ق. طی نامه شماره ۹۰۸/۱۰۲۵۹ به یوسف خان میرزا یانس اطلاع داد که در جلسه شنبه ۲۳ ذی‌قعدة ۱۳۲۸ نمایندگی شما در مجلس شورای ملی با اکثریت آرا به تصویب رسیده و از این پس در جلسات مجلس حضور بهم‌رسانید و به وظایف خود بپردازید.

#### متن سند شماره ۱۲

مجلس شورای ملی، نمره کتاب ثبت ۹۰۸/۱۰۲۵۹، کارتن ۳ دوسیه ۱۲، ضمیمه ۱، بتاريخ ۲۴ شهر ذی‌القعدة سنه ۱۳۲۸

آقای یوسف خان میرزا یانس \_ با کمال مسرت اظهار میدارد انتخاب شما بنمایندگی آرامنه در جلسه سنه ۲۳ ذی‌قعدة ۱۳۲۸ در مجلس شورای ملی با اکثریت تصویب شد از این بعد در جلسات مقرر مجلس حضور بهم‌رسانیده بایفای وظایف نمایندگی بپردازید. [امضا]

[حاشیه]: اصل هم نوشته شده

مجلس شورای ملی در تاریخ ۲۴ ذی‌قعدة ۱۳۲۸ هـ. ق. طی نامه شماره ۹۰۹/۱۰۲۶۰ به وزارت کشور اطلاع داد که انتخاب یوسف خان میرزا یانس به نمایندگی ارمنیان در جلسه شنبه ۲۳ ذی‌قعدة در مجلس شورای ملی به اکثریت آرا به تصویب رسید و به او اخطار شد که در جلسات مجلس شورای ملی حاضر شده و به وظایف نمایندگی بپردازد.

#### متن سند شماره ۱۳

مجلس شورای ملی، نمره کتاب ثبت ۹۰۹/۱۰۲۶۰، کارتن ۳ دوسیه ۱۳، بتاريخ ۲۴ شهر ذی‌القعدة سنه ۱۳۲۸

وزارت جلیله داخله - لزوما خاطر محترم آنوزارت جلیله رامستحضر میدارد که انتخاب یوسف خان میرزا یانس بنمایندگی آرامنه در جلسه شنبه ۲۳ شهر ذی‌قعدة در مجلس شورای ملی با اکثریت تصویب و بمشارالیه هم اخطار شد که در جلسات مقرر حاضر شده به وظایف نمایندگی بپردازند. [امضا]

[حاشیه]: وارده راپورت شعبه اول است که در لفظ کاغذ یوسف خان است.

نکته بسیار جالب توجه آنست که کلیه کسانی که درباره نمایندگان ارمنیان در مجلس شورای ملی مطالبی نوشته‌اند یوسف میرزا یانس را نماینده ارمنیان جنوب ایران ذکر کرده‌اند<sup>(۱)</sup> در صورتی که مکاتبات درباره یوسف میرزا یانس با انجمن نظار مرکزی آذربایجان بوده و آذربایجان در

#### پی نوشت ها:

۱. این مقاله، مبتنی بر اسناد انتخابات موجود در مرکز اسناد کتابخانه مجلس شورای اسلامی به شماره ۲/۱/۳/۱/۱۲ تدوین شده است.

۲. عطاالله فرهنگ قهرمانی، قانون اساسی و سیر تکامل آن، (بی جا: بی نا، ۱۳۵۶)، ص ۱۲.

۳. محمد اسماعیل رضوانی، انقلاب مشروطیت ایران، (تهران: ابن سینا، ۱۳۵۲)، ص ۱۲۶.

۴. همان، ص ۱۲۷.

۵. اندرانیک هویان، ارمنیان ایران، (تهران: مرکز بین‌المللی گفتگوی تمدنها، هرمس، ۱۳۸۰)، ص ۳۳۳ - ۳۹۷.

۶. محمد اسماعیل رضوانی، همان، ص ۱۲۶.

۷. کارابط پاشایان، آرامنه ایران، مجله ارمنان، دوره سی و هفتم، سال ۱۳۲۷، ص ۱۳۸.

۸. پس از درگذشت شاه عباس، جانشینان او و پس از آن نادرشاه افشار برای ایرانیان ارمنی مشکلات بسیاری به وجود آوردند گروهی از ارمنیان جلفای اصفهان ناگزیر ترک وطن کردند و به هندوستان گریختند و کلنی‌هایی پدید آوردند، در این کلنی‌ها کلیسا ساختند و برای اجرای مراسم مذهبی از خلیفه‌گری جلفا اصفهان تقاضای اعزام کشیش کردند از این رو خلیفه‌گری جلفای اصفهان به خلیفه‌گری کل ارمنیان جنوب ایران و هندوستان موسوم گردید.

۹. عطاالله فرهنگ قهرمانی، همان، ص ۱۵.

۱۰. اسماعیل راثین، بیرم خان سردار، (تهران: زرین، ۱۳۳۱)، ص ۲۲۶.

۱۱. عطاالله فرهنگ قهرمانی، اسامی نمایندگان مجلس شورای ملی از آغاز تا مشروطیت تا دوره ۲۴ قانونگذاری و نمایندگان مجلس سنا در هفت دوره تقنینیه از ۲۵۰۸ تا ۲۵۳۶، (تهران: بی نا، ۱۳۵۶)